

Dragoceni predmeti iz ptujskega groba 11/1982

Irena LAZAR in Marjana TOMANIČ JEVREMOV

Izvleček

Avtorici predstavljata grobno celoto s Ptuja (Zgornji Breg, grob 11/1982), ki izstopa zaradi številnih in kvalitetnih steklenih pridatkov. Žgani grob je bil zidan iz opek in pokrit z marmornimi ploščami. Vanj je bilo položenih pet steklenih posod in pečatna oljenka. Posebej dragocena sta kantaros z rastlinskim okrasom, izdelanim v visokem reliefu, in steklenica z brušenim figuralnim okrasom, ki sodita med najlepše steklene izdelke rimske dobe pri nas.

Grobna celota je verjetno iz začetka 3. stoletja.

Na območju Zgornjega Brega in Spodnje Hajdine na Ptujju so v osemdesetih letih kopali jarek za kanalizacijo. Trasa je bila speljana po gosto pozidani mestni četrti rimske Petovione, po kateri je vodila tudi državna cesta Akvileja-Savaria in cesta proti jugu (*sl. 1*). V tej četrti so potekala izkopavanja že od leta 1891 dalje (Klemenc, Saria 1936, 50). Odkriti so bili ostanki bogato opremljenih stanovanjskih stavb, lončarske in steklarske delavnice ter leta 1913 III. petovionski mitrej. Votivni reliefi vzvišenih dojlj, Magnae Mater in žrtvenika, posvečena rečnemu božanstvu Drave, kažejo tudi na obstoj drugih svetišč (Jevremov 1988, 77, 79). Tu so bili odkriti tudi posamični žgani grobovi, ob koncu 4. stoletja pa se je na območju tedaj že opuščene mestne četrti razprostiralo grobišče (Mikl Curk 1990, 562).

Pokrajinski muzej Ptuj je novembra 1981 in spomladi 1982 nadzoroval ročni izkop jarka za kanalizacijo, ki je tekel tik ob severnem robu Mariborske ceste. Kopali so do globine treh metrov in po vsej trasi je bila odkrita kulturna plast. Trase ni bilo mogoče v celoti raziskati.

Na raziskanem predelu so naleteli na naselbinske ostanke in na grobove (Jevremov 1983, 234). Grobvi pripadajo velikemu grobišču, ki je nastalo s posamičnimi grobovi že v 1. st. (Curk

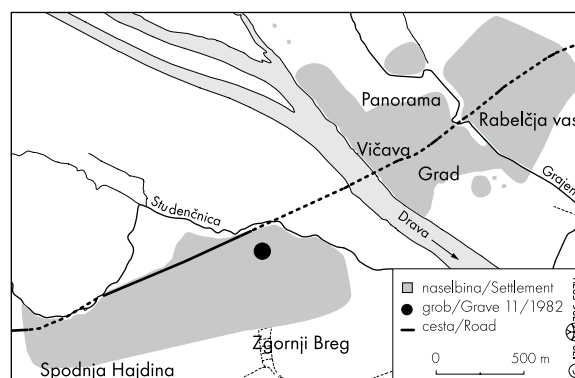
Abstract

The authors present a grave unit from Ptuj (Zgornji Breg, grave 11/1982), which stands out for the numerous and high quality glass grave goods. The cremation grave was walled with brick and covered by marble slabs. Five glass vessels and a stamped clay lamp were placed in it. Of particular value were the kantharos with floral decoration cut in high relief and a bottle with an incised figural decoration, among the most attractive glass products of the Roman period in Slovenia.

The grave is probably from the beginning of the 3rd century.

1966, 47), največji obseg pa je doseglo konec 4. in v začetku 5. st. (Tušek 1985, 241).

Grob 11 je bil odkrit na meji parcel št. 2134 in 2135/1 (k. o. Ptuj) v severnem profilu jarka na globini 0,90 m in je segal do globine 1,60 m. Vkopan je bil v rimsko ruševinsko plast, sestavljeno iz sivorjave ilovice, pomešane s humusom, drobnim gramozom, drobci žganine, odlomki opek in keramike. Pravokotno oblikovana grobna skrinja je bila vkopana v smeri sever-jug in zidana iz opek (vel. 0,28 x 0,28 x 0,06 m). Med zidaki, položenimi v sedmih vrstah, je bila plast malte (0,015 m), stranice groba so bile

Sl. 1: Karta Ptuja z lokacijo groba 11/1982 na Zgornjem Bregu.
Fig. 1: A map of Ptuj showing grave 11/1982 at Zgornji Breg.

Sl. 2: Ptuj. Grob 11/1982 med izkopavanjem. Foto M. Tomanič-Jevremov.

Fig. 2: Ptuj. Grave 11/1982 during excavation. Photo: M. Tomanič-Jevremov.

visoke 0,51 m. Zunanje mere groba so znašale 2,40 x 1,45 m. Pokrit je bil s tremi marmornimi ploščami (deb. 0,06-0,12 m), ki so slonele na zidovih groba (sl. 2). Severna (dolž. 1,42 do 1,45 m; šir. 0,97 do 1,18 m) in južna (dolž. 0,75 do 0,83 m; šir. 1,03 do 1,08 m) plošča sta bili na stičišču pokriti s tretjo marmorno ploščo (dolž. 0,30 do 0,50 m; šir. 1,02 do 1,24 m). Notranjost groba je merila 1,88 x 0,95 x 0,50 m (sl. 3). Na dnu groba je bila 0,03 m debela plast malte, na njej so bile razsute sežgane kosti in žganina, delno pomešana z rdečo ožgano zemljo in malto. Zemlja, s katero je bil zasut, je bila ilovnata, pomešana s humusom, posameznimi živalskimi kostmi, lupinami polžev in odlomki keramike.

V grob so bili položeni oljenka in pet steklenih posod (sl. 4: b - tloris groba). V zasipni plasti pod marmorno ploščo je ležal na severni steni groba bronast as iz druge polovice 2. ali prve polovice 3. stoletja (določitev A. Šemrov).

* Številke se ujemajo s številkami na tlorisu groba (sl. 4: b).

Sl. 3: Ptuj. Izpraznjen in očiščen grob 11/1982. Foto M. Tomanič-Jevremov.

Fig. 3: Ptuj. Grave 11/1982 emptied and cleaned. Photo: M. Tomanič-Jevremov.

Stekleni pridatki so bili močno poškodovani. Poslani so bili v restavratorsko delavnico RGZM v Mainzu, dve posodi (steklenica in kantaros) sta restavrirani, treh posod pa ni bilo mogoče sestaviti.

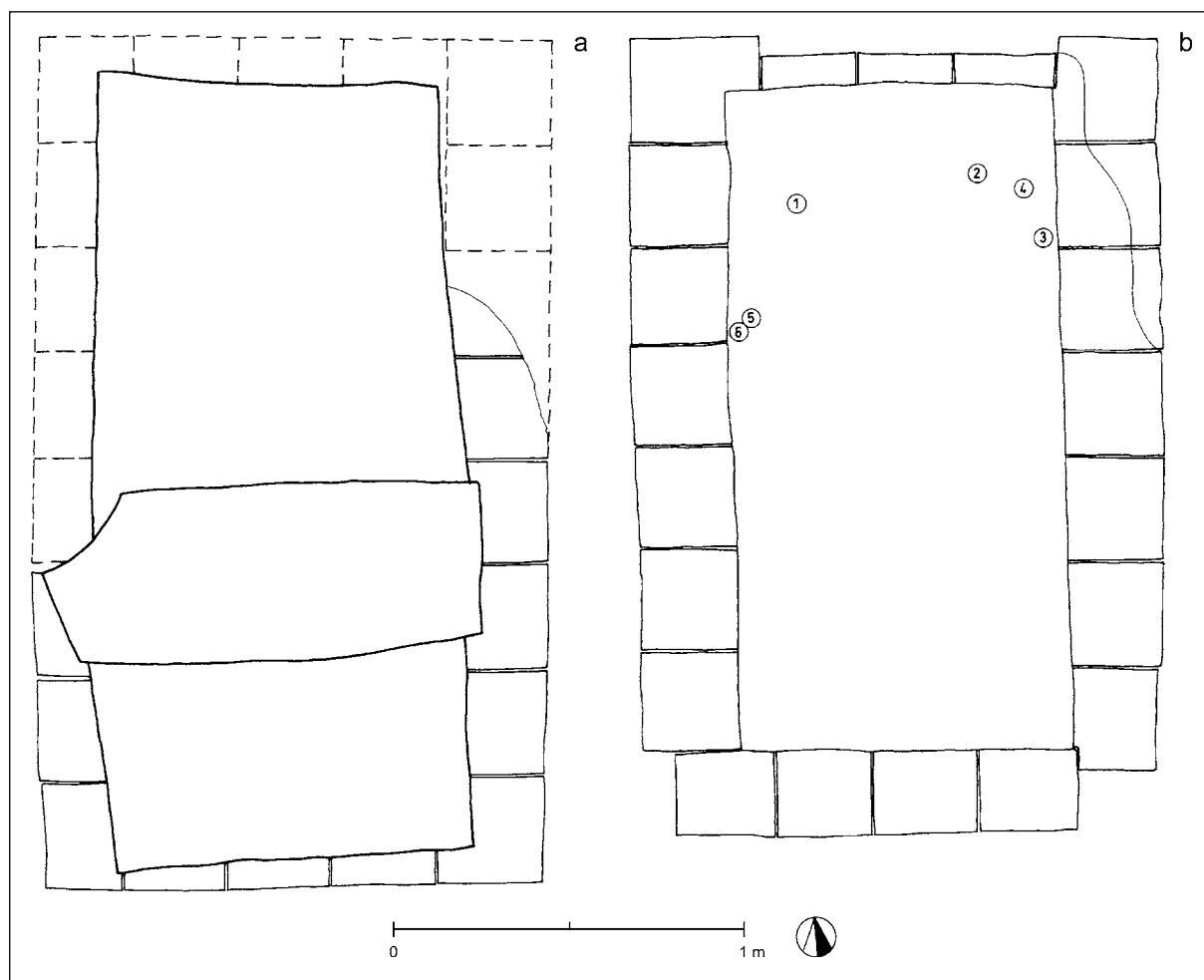
Opis pridakov:*

1. Cilindrična steklenica z gosto narebrnim ročajem, ustje manjka, steklo rumenkastega odtenka. Ostenje je okrašeno z vrezanim figuralnim okrasom. Ohr. viš. 19,7 cm, z ročajem 22 cm, najv. obseg 10,1 cm, pr. dna 8,6 cm, viš. ročaja 4,9 cm. Ohranjenih je še 91 manjših odlomkov. Inv. št. PMP AR 55 387, t. 1: 1; sl. 5: a,b.

2. Kantaros iz dekoloriranega stekla, okrašen z okrasom v visokem reliefu, presega ročaja sta perforirana. Viš. 8,7 cm, pr. ustja 7,4 cm, najv. obseg 5,8 cm, pr. noge 4,2 cm. Inv. št. PMP AR 55 386, t. 2: 1; sl. 6.

3. Odlomki čaše gubanke, prstanasto dno in deli ostenja, motno belo steklo. Ohranjenih je 90 odlomkov velikosti od 6,9 x 4,2 cm do 0,5 x 0,2 cm. Inv. št. PMP AR 55 390, t. 2: 2.

4. Odlomki čaše na nogi z nataljenim okrasom, dekolorirano steklo. Ohranjenih je 49 odlomkov ostenja v velikosti od 4,9 x 4,3 cm do 0,2 x 0,3 cm. Inv. št. PMP AR 55 389, t. 2: 4,4a-c.

Sl. 4: Ptuj. Tloris groba 11/1982 - zaprt (a) in odprt z vrisanim položajem pridakov (b).

Fig. 4: Ptuj. The plan of grave 11/1982 - closed (a) and opened with the position of the grave goods noted (b).

5. Odlomki posode (steklenice ?) z izvihanim ustjem pod katerim je nataljena tanka nit, dno prstanasto, motno belo steklo. Ohranjenih je 19 odlomkov velikosti od 3,7 x 3,1 do 1 x 0,5 cm. Inv. št. PMP AR 55 388, t. 2: 3.

6. Oljenka iz sivorumeno žgane gline. Na dnu pečat FORTIS in pod njim reliefen venec, dolž. 9,9 cm. Inv. št. PMP AR 55 385, t. 2: 5.

Tomanič Jevremov

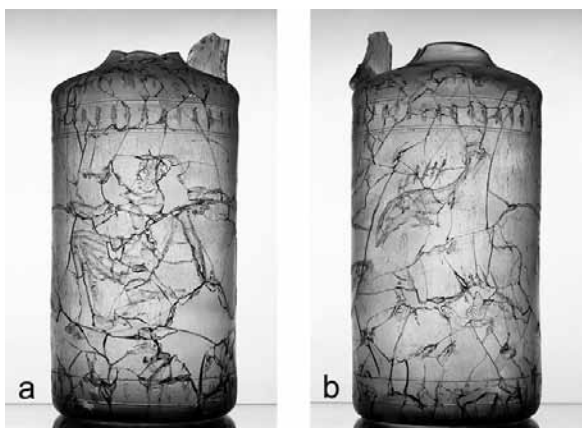
Pridatki v grobu 11 s Ptuja sodijo med najkvalitetnejše steklene izdelke, kar jih poznamo iz rimskega obdobja. V slovenskem prostoru predstavljajo unikatne predmete, saj nimajo primerjave med steklenih gradivom, v svetovnem merilu pa prav tako sodijo v sam vrh steklarske obrti.

Cilindrična steklenica (t. 1: 1) ima ohranjen samo del gosto narebrenega ročaja, vrat in ustje manjkata. Ostenje krasi figuralni okras, izdelan z globokim fasetiranim vrezom, nekateri manjši detajli so vpraskani, npr. luske, oči.

Motiv na steklenici predstavlja morsko pokrajino; na obali sedi oseba, ki se naslanja na levo roko, desnico pa ima iztegnjeno predse. Pred njim v vodi plavajo številne male ribe, nekatere večje, podobne delfinom, skačejo iz vode. Oseba morda predstavlja ribiča, ki lovi ob obali, ali pa Pozejdona oz. Neptuna. Ker nima narisanih nobenih značilnih atributov, so te opredelitve seveda samo domneva. V ozadju je visoka stavba z več okni, na vrhu ima podstavek, ki nosi kip. Glede na ostale motive verjetno predstavlja svetilnik oziroma bolj natančno, svetilnik v Aleksandriji (Pharos) s kipom boga Helija na vrhu. Enak motiv prepoznamo na čaši iz Begrama (Rütti 1999, 130, sl. 317).

Figuralni prizor je spodaj in zgoraj omejen z vrezanimi vodoravnimi linijami, širši pas pa je zapolnjen z vrezi v obliki žitnih oz. riževih zrn (sl. 5: a,b).

Okras na ostenju cilindričnih steklenic se redko pojavlja pred poznim 2. stoletjem. Sprva so to le vodoravne brušene linije. Ob koncu 2. stoletja se

Sl. 5: a,b Ptuj. Grob 11/1982. Steklenica. Foto Boris Farič.
Fig. 5: a,b Ptuj. Grave 11/1982. Glass bottle. Photo: Boris Farič.

pojavijo cilindrične steklenice, izdelane iz kvalitetnega dekoloriranega (razbarvanega) stekla. Imajo izvihano ustje, pri katerem je rob zapognjen navzdol in nazaj, cilindrično telo se rahlo zoži proti dnu, ki je nekoliko vboklo (oblika Isings 126 - 1959, 156; Cool, Price 1995, 200). Ročaj je navadno gosto narebren, ostro zapognjen in pritrjen na posodo na ramenu in vratu tik pod ustjem.

Najpogostejši okras na ostenju so horizontalne vrezane linije (Follmann-Schulz 1988, t. 16: 144-148, Welker 1974, 137, t. 19: 302), ponekod pa je razčlenjeno še s preprostim geometrijskim okrasom v več pasovih, pogosto tudi v obliki satovja (Follmann-Schulz 1988, t. 17: 149, Barkóczi 1988, t. 32: 352; 57: 501,503; 58: 506; 59: 505).

Figuralni okras je redkejši in ga najdemo pogosteje na plitvih in polkroglastih skodelah (Fremersdorf 1951, t. 1-5; Paolucci 1997, 97) kot na steklenicah (Klein 1996, 152, sl. 2).

Uporaba kvalitetnega stekla in okras na steklenicah kažejo, da ti izdelki niso služili kot običajno shrambno posodje, ampak so bili del namiznega servisa.

Lokalizacija delavnic teh izdelkov je še vedno nekoliko vprašljiva. F. Fremersdorf je na podlagi bogatih najdb zagovarjal mnenje o zahodnem, točneje kölnskem izvoru teh izdelkov in obstoju delavnice v Kölnu (1951, 22), D. B. Harden pa se je bolj nagibal k ideji o delavnici v Aleksandriji oziroma vzhodni proizvodnji (1988, 182).

V prid prvemu mnenju govore številne najdbe iz zahodne Evrope, z vzhodnimi centri pa te izdelke povezujejo številni grški napisi, motivi iz grške mitologije in nasploh pretok vzhodnega blaga in vplivov (Fremersdorf 1951, 28; Harden et al. 1988, no. 107,109,112,121).

V zadnjem času prihaja med raziskovalci do kompromisa in mnogi dopuščajo obstoj dveh

proizvodnih centrov, vzhodnega in zahodnega (Rütti 1987, 129-133).

Glede na motiv na ptujski steklenici, ni nemogoče, da gre v tem primeru za izdelek sredozemskih delavnic.

Steklenica s svojim figuralnim okrasom med gradivom s slovenskega prostora nima ustreznih primerjav. Vrezan geometrijski okras poznamo s steklenic iz Trebnjega (Knez 1969, 120, t. 7: 2) in Emone (Petru 1972, t. 119: 17), fasetiran vrez, enak kot na naši steklenici, pa poznamo le z nekaterih polkroglastih skodel iz 3. stoletja, npr. s Ptuja in Celja (Curk 1976, t. 4: 1,17; PM Celje - neobjavljeno).

Figuralni okras se na steklenicah tudi v širšem prostoru ne pojavlja prav pogosto. Navedemo lahko primerjavi iz Hohen-Sülz na Nemčiji, kjer je na dvoročajni steklenici upodobljen dionizijski motiv (Fremersdorf 1951, 8, t. 6; 7; Klein 1996, 152, sl. 2), na odlomku steklenice iz Rima pa je vrezana biblijska scena (Harden et al. 1988, 213, no. 118).

Tudi vprašanje časovne umestitve tovrstnih izdelkov je včasih zelo problematično, saj mnogi ne izvirajo iz datiranih sklopov. Nekateri so datirani že v drugo polovico 2. stoletja (Harden et al. 1988, 197, no. 107,108; Cool, Price 1995, 200), večina izdelkov z vrezanim figuralnim okrasom pa pripada 3. in 4. stoletju (Harden et al. 1988, 182-186). Kölnska delavnica mojstra Lynkeusa je po Fremersdorfu delovala v sredini in drugi polovici 3. stoletja, po mnenju B. Follmann-Schulz pa že v prvi polovici in v sredini 3. stoletja (1951, 8-10; 1988, 7-8).

Kantaros oziroma čaša na nogi z dvema ročajema je izdelana iz brezbarvnega, namerno razbarvanega stekla (t. 2: 1) (oblika 38 - Isings 1959, 53). Ročaja nekoliko presegata ustje, okrašena sta s perforacijami in vrezi, na vrhu imata izrastek za oporo palcu. Visoka, do polovice votla noga ima na prehodu v dno posode prstanasto odebelitev. Stojno ploskev krasijo vrezi. Ostenje posode je na obeh straneh okrašeno z reliefnim vzorcem, ki izstopa 1-1,5 mm s površine. Motiv predstavlja vejico z dvema srčastima listoma in bunčicami oziroma popki (sl. 6).

Osnovna oblika posode je bila najprej ulita, nato so nanjo vrezovali reliefni okras. Visoki relief na ostenju posode je nastal z odstranjevanjem steklene površine okrog vzorca z ostrimi koleščki, da je motiv plastično izstopil iz ostenja posode. Površina je bila nato spolirana, da je postala gladka in sijoča. Tehnika vrezovanja oziroma izrezovanja stekla se je razvila v delavnicah, kjer so izdelovali posode iz poldragih kamnov, kameje in geme. Postopek je veliko zahtevnejši kot enostavno vrezovanje okrasa, zahteva večjo obrtno spretnost in bolj učinkovito orodje. Po propadu rimskega imperija

Sl. 6: Ptuj. Grob 11/1982. Kantaros. Foto Boris Farič.
Fig. 6: Ptuj. Grave 11/1982. Kantharos. Photo: Boris Farič.

in zatonu steklarske obrti so to tehniko ponovno odkrili šele v baroku.

Skupina steklenih posod z okrasom visokega reliefa iz 1. stoletja predstavlja prvo stopnjo v razvoju antičnih posod, katerih okras je izstopal iz ostenja posode. Danes je znanih približno dva ducata v celoti ali delno ohranjenih izdelkov iz rimske dobe s tovrstnim okrasom (Saldern 1991, 112). Vzorci obsegajo motive v obliki lotosa, krogov, polmesecev, ovalov, školjk in rozet. Nekatere krasijo vitice in vinska trta ali listi bršljana.

Tako oblike kot okras teh izdelkov imajo svoje predhodnike v izdelkih iz drugih materialov. Posode z ročaji, npr. amfora, skifos, kantaros, so po obliki posnetek posod iz srebra, kamene strele ali agata, tudi mnogi motivi, ki se pojavljajo na steklenih izdelkih, so znani že na posodah iz plemenitih kovin.

Večino izdelkov lahko uvrstimo v obdobje med drugo in tretjo četrtino 1. stoletja, nekateri pa sodijo v čas okrog leta 100 (Saldern 1991, 113). Verjetno večina posod izvira iz ene delavnice na neapeljsko-rimskem območju. Ker predstavljajo le majhen procent od vseh ohranjenih posod z vrezanim in graviranim okrasom iz časa zgodnjega cesarstva, lahko domnevamo, da je njihova redkost posledica tehnične zahtevnosti izdelave. Čas, ki je bil potreben za izdelavo takega okrasa, je bil neprimerno daljši kot pri navadnem vrezanem okrasu. Cena izdelka je bila seveda temu primerna.

Nekaj redkih izdelkov se je ohranilo tudi iz mlajših stoletij, verjetno sodijo v 3. stoletje. Omenimo naj le četverkotno posodo iz Trierja, ki ima dva ročaja izdelana v predrti tehniki in okras z motivom srčastih listov (Goethert-Polaschek 1977, t. 15: 170a; t. 36: 144), skifosa iz Kölna (Harden et al. 1988, 189, no. 99) in Brühla (Haberey 1962, 406). Zaradi tega nekateri avtorji domnevajo, da

so kölnske delavnice v 3. stoletju oživile tehniko, ki so jo obvladali mojstri severnoitalskih delavnic konec 1. stoletja. Vrhunec in tehnično briljanco dosežejo z diatretnimi izdelki v četrtem in petem stoletju (Harden et al. 1988, 186).

Kantaros s Ptuja s svojo obliko nedvomno posega daleč nazaj v 1. stoletje in bi ga morda zaradi tega lahko označili kot dediščino oziroma dragocen starejši kos v grobu iz začetka 3. stoletja. Po drugi strani pa lahko izdelavo obeh ročajev in motiv srčastih listov primerjamo s posodo iz Trierja, okras na spodnji strani noge je podoben okrasu na nogi skifosa iz Kölna (Goethert-Polaschek 1977, t. 15: 170a; t. 36: 144; Harden et al. 1988, 189, no. 99).

Več odlomkov ostenja čaše gubanke in del dna s prstanasto nogo ni bilo mogoče restavrirati, vendar so ohranjeni dovolj veliki deli, da so omogočili rekonstrukcijo v risbi (t. 2: 2). Čaša je izdelana iz belega motnega stekla. Ta odtenek oziroma nekoliko motno površino so dobili z dodajanjem antimona v stekleno talino. Antimon je tako kot mangan služil tudi za razbarvanje steklene taline in proizvodnjo brezbarvnega (dekoloriranega) stekla (Velde, Hochuli-Gysel 1996, 185).

Ta skupina čaš je dokaj visoka (oblika Isings 35), ostenje krasijo štiri podolgovate vdolbine, pod rahlo izvihanim ustjem je nataljena tanka steklena nit ali vrezana tanka kanelura (Isings 1959, 49; Price, Cottam 1998, 93, sl. 33). Noga je navadno prstanasta, včasih pa visoka in posebej pihana ter nato nataljena na ostenje (Ptuj, AT 5275; Tomanič-Jevremov 1998, št. 18).

Podobni čaši, prav tako iz motno belega stekla, poznamo s Ptuja tudi iz groba 2/1975 z Rimske ploščadi, ki je datiran v 2. stoletje (Tomanič-Jevremov 1998, št. 18,19). Med ostalimi najdbami iz Slovenije pa najdemo primerjave še v Emoni v grobu 921 (Petru 1972, 86, t. 69: 3).

V evropskem prostoru naj naštejemo le primerjave iz Soprona na Madžarskem, kjer je podobna čaša datirana na konec 1. in začetek 2. stoletja (Barkóczi 1988, 87, t. 11: 117) in iz Velike Britanije, kjer so čaše v uporabi v sredini in drugi polovici 2. stoletja (Price, Cottam 1998, 94, sl. 33).

Tudi ostankov čaše iz brezbarvnega stekla z nataljenim okrasom ni bilo mogoče restavrirati, zato je predstavljena samo rekonstrukcija v risbi (t. 2: 4,4a-c).

Ohranjenih je več odlomkov ostenja z nataljenim okrasom steklenih niti enake barve kot čaša. Tanke niti so gladke, večje in razširjene površine okrasa pa so horizontalno narezane. Okras je oblikovan v večje in manjše lističe. Posoda je izdelana iz dekoloriranega stekla, enak je tudi okras. Na podlagi

ohranjenih odlomkov ostenja in značilnega okrasa lahko ugotovimo, da so pripadali čaši na nogi (Isings 1959, 103 - oblika 86). Značilen plastičen okras, ki krasi ptujsko čašo, je poznan tudi s steklenic in drugih steklenih izdelkov (Harden et al. 1988, No. 59-62). Čaše na nogi najpogosteje krasijo enostavni geometrijski motivi, znani pa so tudi okras v obliki listov, motivi ptic in celo delfinov (Barkóczy 1981, 57). Te izdelke nekateri avtorji pripisujejo sirijskim delavnicam in jih uvrščajo v prvo polovico 3. stoletja, nekateri zgodnji izdelki pa se pojavijo že konec 2. stoletja (Barag 1969, 59).

Kölnske delavnice, kjer so nastajali podobni izdelki, so delovale od konca 2. in v 3. stoletju, njihove proizvode povezujejo z dotokom prebivalcev z vzhoda (med njimi tudi steklarskih mojstrov) konec 2. stoletja (Fremersdorf 1959, 15). Razvoj motivov kölnskih delavnic je iz enobarvnega okrasa prerasel v živopisne motive večbarvnih steklenih niti, znanih tudi kot t. i. kačasti okras (*Schlangefadennmuster* ali *Schlangenfadengläser*) (Fremersdorf 1959, 14; Harden et al. 1988, no. 55-58).

Čaša enake oblike in podobnega okrasa je bila odkrita že v grobu 371 s Ptuja (Kujundžić 1982, t. 28: 10.) in to je zaenkrat tudi edina primerjava, ki jo poznamo v našem prostoru.

Največ primerjav ptujski čaši najdemo v Panoniji in Porenju. Barkóczy je v posebni študiji zbral vse tovrstne izdelke in oblikoval štiri skupine glede na obliko in sedem skupin glede na okras (1981, 36). Ptujška čaša ima v okrasu kombiniran motiv paličk in listov (podoben motiv je tudi na čaši iz groba 371), ki se po sedaj znanem gradivu pojavljajo le na izdelkih panonskega prostora (Barkóczy 1981, 52).

Barkóczy zaradi številnih odlomkov in na panonska najdišča vezanih okrasnih motivov zagovarja mnenje o proizvodnji teh čaš v Intercisi, kjer je v 3. stoletju delovala steklarska delavnica (1981, 56).

Poleg opisanih steklenih posod so bili v grobu najdeni tudi ostanki posode s prstanasto nogo (verjetno manjše steklenice), izvihanim ustjem in nataljeno stekleno nitjo pod njim (t. 2: 3). Odlomki so žal premajhni, da bi lahko z gotovostjo trdili, kakšni obliki so pripadali.

V celoti ohranjena oljenka z žigom FORTIS (t. 2: 5) ravno tako sodi med starejše izdelke, ki so v uporabi že od konca 1. stoletja dalje.

ZAKLJUČEK

Grobna celota s Ptuja izstopa predvsem zaradi velikega števila steklenih pridatkov in njihove izjem-ne kvalitete. Čeprav vemo, da so v Petovionii obstajale steklarske delavnice, ne moremo nobenega od opisanih izdelkov označiti za domač proizvod. Bogati pridatki v grobu kažejo na visok socialni status in materialno blaginjo pokojnika oziroma družine, ki si je lahko omislila najboljše izdelke, ki so bili takrat na voljo. Tudi grobna arhitektura dokazuje, da pokojnik ni pripadal nižjemu socialnemu sloju.

Analiza kölnskih grobov 3. in 4. stoletja in njihovih pridatkov je pokazala, da so kvalitetni stekleni izdelki (brušen in nataljen okras, diatreta izdelki) navadno priloženi v bogatejše grobove in da stekleni pridatki izstopajo tako po kvaliteti kot po količini (Friedhof 1989, 48).

Glede na raznolike predmete te grobne celote je tudi časovna opredelitev groba težavna. Novec, ki je bil najden pod marmorno ploščo, je slabo ohranjen in sodeč po njegovi legi, ni nujno sodil med grobne pridatke. Večina posod sodi v 2. stoletje, steklenica s figuralnim okrasom je najmlajši izdelek, ki sodi verjetno že na začetek 3. stoletja. Najbolj vprašljiv glede svojega nastanka je kantaros z reliefnim okrasom. Zaradi njegove oblike in okrasa je bolj verjetno, da gre za predmet, ki je bil kot dragocen podedovan kos priložen v grob iz začetka 3. stoletja.

Glede na raznolike pridatke lahko razmišljamo tudi o dvojnem pokopu. Kantaros, gubanka in oljenka bi lahko tvorili skupino pridatkov iz začetka 2. stoletja, medtem ko bi steklenica, čaša in ostanki stekleničke lahko pripadali pokopu iz začetka 3. stoletja. Razpored samih pridatkov v grobu ne pove veliko, posode so preprosto nanizane v polkrogu v severnem delu grobnice, zato je vprašanje o dvojnem pokopu odprto.

Glede na ekonomske razmere v Petovionii v 2. in 3. stoletju ni naključje, da se je med bogato arheološko dediščino mesta ohranil grob z dragocenimi steklenimi izdelki. Ti so verjetno prišli v mesto po naročilu bogatega meščana ali kot darilo pomembni politični osebnosti.

Lazar

BARAG, D. 1969, "Flower and Bird" and snake-thread Glass Vessels. - V: *Annales du 4e Congrès de l'AIHV*, 55-66, Liège.

BARKÓCZY, L. 1981, Kelche aus Pannonien mit Fadenaufgabe und Gravierung. - *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 33, 35-70.

BARKÓCZY, L. 1988, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. - St. Arch. 9.

COOL, H. E. M. in J. PRICE 1995, *Roman vessel glass from excavations in Colchester, 1971-85*. - Colchester Archaeological Report 8.

- CURK, I. 1966, Poznoantično grobišče na Zgornjem Bregu v Ptuj. - *Čas. zgod. narod.* 2, 46-62.
- FOLLMANN-SCHULZ, A.-B. 1988, *Die römischen Gläser aus Bonn.* - Beih. d. Bonner Jb. 46.
- FREMERSDORF, F. 1951, *Figürlich geschliffene Gläser - eine kölnher Werkstatt des 3. Jahrhunderts.* - Röm.-Germ. Forsch. 19.
- FREMERSDORF, F. 1959, *Römische Gläser mit Fadenauflage in Köln.* - Die Denkmäler des römischen Köln 5, Köln.
- FRIEDHOFF, U. 1989, Beigaben aus Glas in Körpergräbern des späten 3. und des 4. Jhdts: ein Indiz für den sozialen Status des Bestatteten. - *Kölner Jb. f. Vor- und Frühgesch.* 22, 37-48.
- GOETHERT-POLASCHEK, K. 1977, *Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier.* - Trierer Grabungen und Forschungen 9, Mainz.
- HABEREY, W. 1962, Spätromische Gräber in Brühl. - *Bonner Jb.* 162, 397-406.
- HARDEN, D. B. et al. 1988, *Glas der Caesaren.* - Ausstellungskatalog, Milano.
- ISINGS, C. 1959, *Roman Glass from Dated Finds.* - *Archaeologia Traiectina* 2.
- JEVREMOV, B. 1983, Ptuj - Rabeljčja vas, Zgornji Breg. - *Var. spom.* 25, 231-235.
- JEVREMOV, B. 1988, *Vodnik po lapidariju.* - Ptuj.
- KLEIN, M. J. 1996, Römische Luxusgläser aus Hohen-Sülzen (Rheinland-Pfalz). - V: *Annales du 13e Congrès de l'AIHV*, 151-162, Lochem.
- KLEMENC, J. in B. SARIA 1936, *Archaeologische Karte von Jugoslavien. Blatt Ptuj.* - Beograd. Zagreb.
- KNEZ, T. 1969, Novi rimski grobovi na Dolenjskem. - *Razprave I. razr. SAZU* 6, 107-160.
- KUJUNDŽIĆ, Z. 1982, *Poetovijske nekropole.* - Kat. in monogr. 20.
- MIKL CURK, I. 1976, *Poetovio I.* - Kat. in monogr. 13.
- MIKL CURK, I. 1990, Prostorska ureditev grobišč rimskega Ptuja. - *Arh. vest.* 41, 557-581.
- PAOLUCCI, F. 1997, *I vetri incisi dall' Italia settentrionale e dalla Rezia.* - Firenze.
- PETRU, S. 1972, *Emonske nekropole.* - Kat. in monogr. 7.
- PRICE, J. in S. COTTAM 1998, *Romano-British Glass Vessels: a Handbook.* - *Practical Handbook in Archaeology* 14, York.
- RÜTTI, B. 1987, Römische Gläser aus Augusta Rauricorum, Augst/Kaiseraugst, Schweiz. - V: *Annales du 10e Congrès de l'AIHV*, 117-134, Amsterdam.
- RÜTTI, B. 1999, Der Pharosbecher von Begram - ein spätantikes Figurendiatret. - V: R. Lierke (ed.) *Antike Glastöpferei: ein vergessenes Kapitel der Glasgeschichte*, 129-137, Mainz.
- SALDERN, A. von 1991, Roman Glass with Decoration Cut in High Relief. - V: *Roman Glass - Two centuries of art and Invention*, 111-121.
- TOMANIČ JEVREMOV, M. 1998, *Ohranimo lepoto preteklosti.* - Zloženka ob razstavi, Ptuj.
- TUŠEK, I. 1985, Ptuj. Sekundarna kanalizacija ob Mariborski cesti. - *Var. spom.* 27, 241-241.
- VELDE, B. in A. HOCHULI-GYSEL 1996, Correlations between Antimony, Manganese and Iron content in Gallo-roman glass. - V: *Annales du 13e Congrès de l'AIHV*, 185-192, Lochem.
- WELKER, E. 1974, *Die römischen Gläser von Nida-Heddernheim.* - Schriften des Franfurter Museums für Vor- und Frühgeschichte 3.

Precious objects from grave 11/1982 from Ptuj

Summary

The Zgornji Breg section of Ptuj is part of what was once Roman Poetovio, where the remains of dwelling structures were discovered, along with pottery and glass workshops and the 3rd Mithraeum, and in the late Roman period a cemetery was also located here (Klemenc, Saria 1936, 50; Curk 1990, 562).

The Regional Museum in Ptuj supervised construction work on a ditch for drains in 1981 and 1982 (Jevremov 1983, 234). Remains of Roman architecture were discovered, as well as twelve graves, representing a part of the late Roman cemetery (Curk 1966, 47; Tušek 1985, 241).

Grave 11, presented in this article, was a cremation grave. It lay at a depth of 90 cm, and extended to 1.6 m. The rectangular grave pit was walled with brick, and was oriented north-south. It was covered by three marble slabs. Mortar was placed at the base of the grave, and on this lay the bones, charred remains, and grave goods (Fig. 2-4).

Description of the grave goods:

1. A cylindrical bottle of colorless glass with a yellowish tone and an incised figural decoration, preserved h. 19.7 cm, inv. no. RMP AR 55 387 (Pl. 1: 1; Fig. 5: a,b).

2. A kantharos or goblet with two handles of colorless glass with a floral decoration cut in high relief, h. 8.7 cm, inv. no. RMP AR 55 386 (Pl. 2: 1; Fig. 6).

3. Fragments of the walls and ring-shaped base of an indented beaker of milky white glass, inv. no. RMP AR 55 390 (Pl. 2: 2).

4. Fragments of the walls of a goblet with snake-thread decoration, colorless glass, inv. no. RMP AR 55 389 (Pl. 2: 4,4a-c).

5. Fragments of a vessel (flask?) of milky white glass, with an extrusive rim with a glass trail and a ring-shaped base, inv. no. RMP AR 55 388 (Pl. 2: 3).

6. A clay lamp of red-brown fired clay, with the stamp FORTIS on the base and a relief wreath beneath it, l. 9.9 cm, inv. no. RMP AR 55 388 (Pl. 2: 5).

The cylindrical bottle had an only partly preserved handle, while the neck and rim are missing. The walls were decorated with an incised motif, some details were scratched. The motif represents a sea landscape: on the coast sits a person leaning on the left arm, while the right is extended forwards. Fish swim in the sea in front, and some large ones, similar to dolphins, jump from the water. The person probably represents a fisherman, or perhaps even Poseidon/Neptune. The background contains a tall building with many windows, with a sculpture on top. It can be concluded from the other motifs that this represents a lighthouse, probably the one in Alexandria. The scene is bordered above and below with horizontal lines, and the fields between are filled with incisions in the form of cereal grains. Cylindrical bottles of colorless glass appear at the end of the 2nd century (Isings 126 form, 1959, 156). They have everted rims, the body narrows somewhat towards the base, and the handle is usually densely ribbed and sharply bent (Cool, Price 1995, 200).

The most common decoration on the walls is horizontally incised lines, sometimes divided by geometric decoration in several bands (Follmann-Schulz 1988, Pl. 17: 149; Barkóczi 1988, Pl. 32: 352; 57: 501, 503; 58: 506). Figural decoration

on bottles is fairly rare (Fremersdorf 1951, 8, Pl. 6, 7; Klein 1996, 152, Fig. 2)

The site of the workshops producing these items remains somewhat questionable. The numerous finds from western Europe confirm the existence of western workshops (Fremersdorf 1951, 22), while Greek inscriptions and motifs from Greek mythology connect these products to eastern centers (Harden et al. 1988, no. 107, 109, 112, 121). Today many allow for the existence of both western and eastern workshops (Rütti 1987, 129-133). The motif on the Ptuj bottle could indicate that it was made in a Mediterranean production center.

The chronological determination of these products is equally problematic, although many do not extend beyond dated contexts. The majority of items with incised figural decoration can be dated to the 3rd and 4th centuries (Harden et al. 1988, 182-186). According to Fremersdorf, the Cologne workshop would have been active in the middle and second half of the 3rd century, while Follmann-Schulz supports a date from the first half of the 3rd century (1951, 8-10; 1988, 7-8).

The kantharos is made from a colourless, deliberately de-colourised glass (Isings type 38; 1959, 53). The handles extend above the rim, decorated with perforations and incisions, with a protuberance for thumb support. The high, halfway hollow foot has a ring-shaped thickening at the transition to the base. The walls of the vessel were decorated on both sides by a relief decoration standing out 1-1.5 mm from the vessel surface. The motif involved branches with heart-shaped leaves and buds.

The glass vessel with a decoration cut in high relief represents the first stage in the development of Roman vessels whose decoration stood out from the walls of the vessel. Today approximately two dozen partly or wholly preserved products with such decoration are known (Saldern 1991, 112). The patterns include motifs of lotus flowers, circles, crescents, ovals, shells, and some are decorated with wines, grape vines or ivy leaves.

Most of the products can be classified to the period between the second and third quarter of the 1st century, and some are from the period around the year 100 (Saldern 1991, 113). Probably most of the vessels come from one workshop in the Naples-Rome region. Their rarity is probably a result of the technical requirements of the production process.

Some examples also come from the 3rd century, such as a vessel from Trier (Goethert-Polaschek 1977, Pl. 15: 170a; Pl. 36: 144), and *skyphoi* from Cologne (Harden et al. 1988, no. 99) and Brühl (Haberey 1962, 406).

The form of the kantharos from Ptuj extends far back into the 1st century and thus it could be concluded that it represented a valuable antique item in the 3rd century grave. On the other hand, the leaf motif and perforated handle can be compared to the vessel from Trier, while the decoration on the lower side of the foot is identical to that on the skyphos from Cologne, which could perhaps confirm a date in the 3rd century.

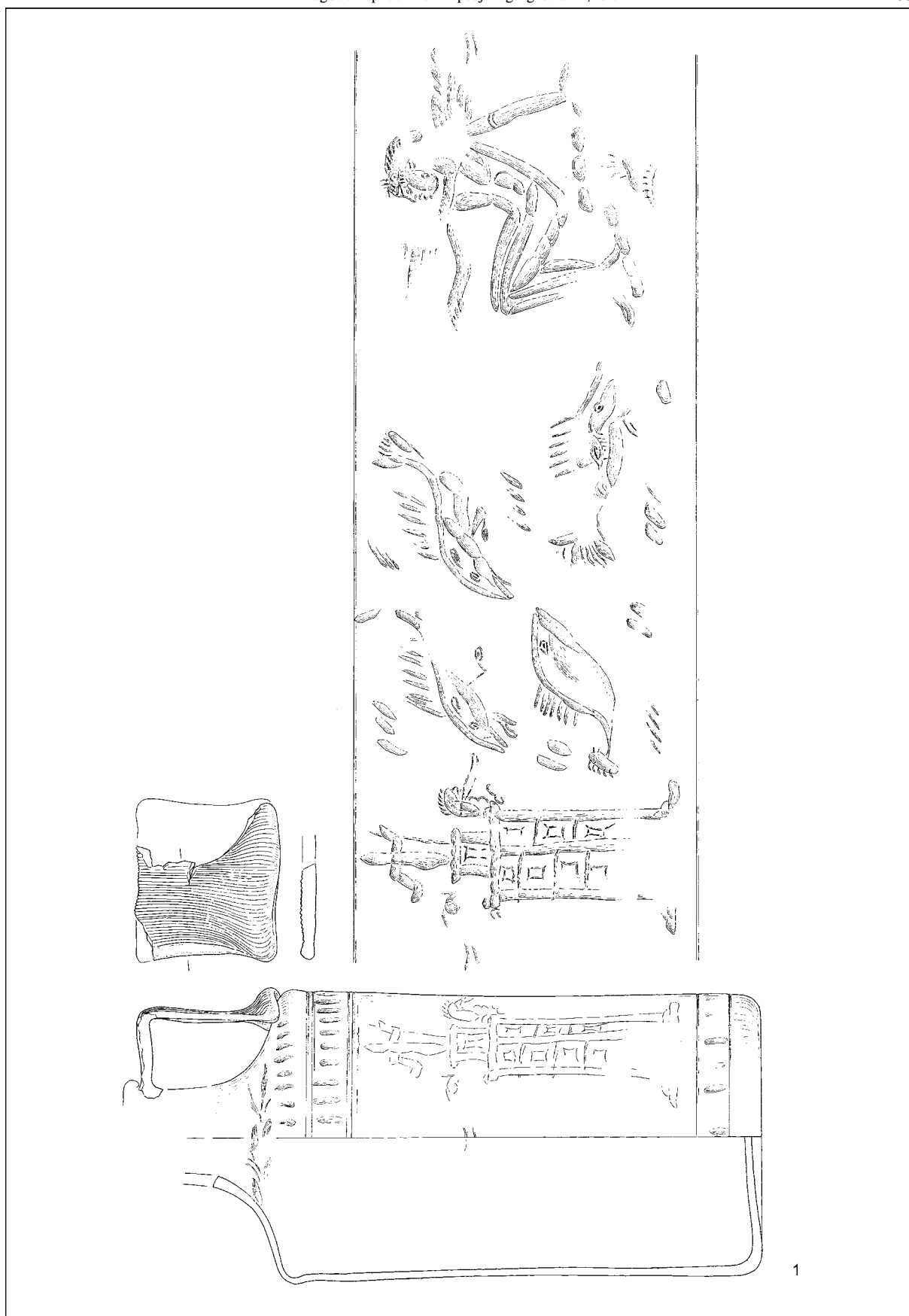
The indented beaker of opaque white glass was preserved only fragmentarily. It belongs to Isings type 35. The walls are decorated with four elongated indents, and the foot is ring-shaped (Isings 1959, 49; Price, Cottam 1998, 93, fig. 33). Similar beakers are known from Ptuj grave 2/1975 from the second century and from grave 921 in Emona (Tomanič-Jevremov 1998, nos. 18, 19; Petru 1972, 86, Pl. 69: 3). From elsewhere in Europe, we can mention analogies from Hungary from the end of the 1st and beginning of the 2nd centuries (Barkóczi 1988, 87, Pl. 11: 117), and Great Britain, where such glasses were in use in the middle and second half of the 2nd century (Price, Cottam 1998, 94).

The wall sections of a goblet of colorless glass with a snake-thread decoration in the same color are part of a footed beaker (Isings type 86; 1959, 103). The decoration is composed of thin threads and sheets that are horizontally sliced. The only comparable one in Slovenia is known from Ptuj grave 371 (Kujundžić 1982, Pl. 28: 10). Numerous European examples can be found in the study by L. Barkóczi, who classified these goblets into four groups in terms of their shape and seven groups in terms of decoration (1981, 36). The earliest goblets of this form and decoration are known from the end of the 2nd century, and the Cologne workshops produced them from the end of the 2nd century and in the 3rd, when the trail decoration developed into an attractive weaving of glass threads (Barag 1967, 59; Fremersdorf 1959, 15). The decoration on the Ptuj example is similar to products from the Pannonian region; according to L. Barkóczi, these goblets would have been produced at Intercisa in the 3rd century (1981, 56).

The grave unit from Ptuj stands out particularly because of the high quality glass products. Although we know that glass workshops existed in Poetovio, we cannot designate any of the described products as being of local manufacture. The architecture of the grave and the rich grave goods indicate the high social status of the deceased. The variety of grave goods force us to consider a double burial in different chronological periods, but it is more likely that this was a grave from the beginning of the 3rd century that contained certain valuable objects, that were put in a grave as heirlooms.

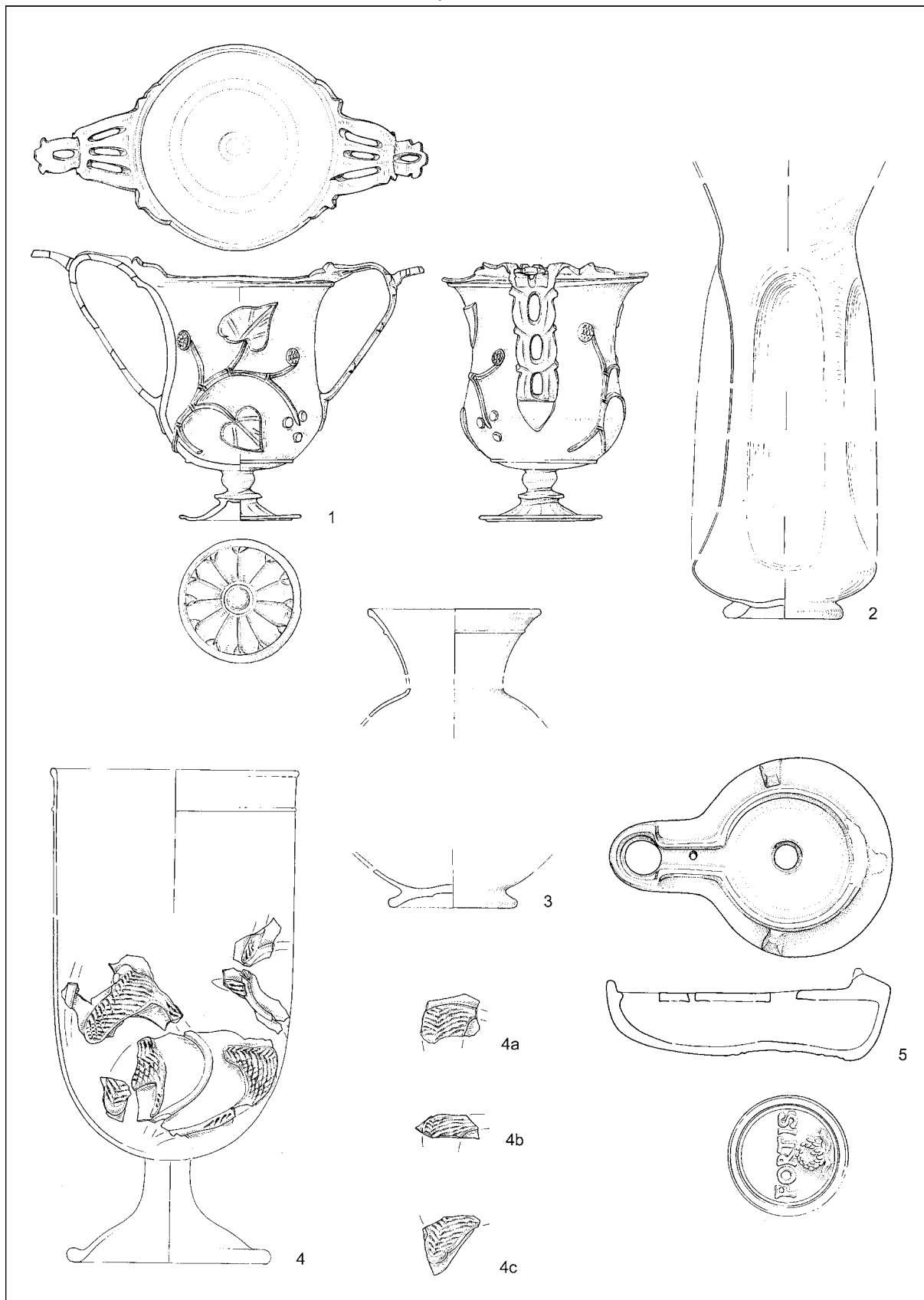
Irena Lazar
Pokrajinski muzej Celje
Muzejski trg 1
SI-3000 Celje

Marjana Tomanič Jevremov
Pokrajinski muzej Ptuj
Muzejski trg 1
SI-2250 Ptuj

T. 1: Ptuj. Grob 11/1982. Steklenica in okras na njej. M = 1:2.

Pl. 1: Ptuj. Grave 11/1982. Glass bottle and the decoration on it. Scale = 1:2.

T. 2: Ptuj, grob 11/1982. 1 kantaros, 2 gubanka, 3 odlomki posode, 4,4a-c čaša na nogi, 5 oljenka. 1-4 steklo, 5 keramika. M = 1:2.

Pl. 2: Ptuj, grave 11/1982. 1 kantharos, 2 indented beaker, 3 vessel fragments, 4,4a-c goblet, 5 lamp. 1-4 glass, 5 pottery. Scale = 1:2.